

AXBOROT MUHITINING YOSHLAR IJTIMOY NORMALARI SHAKLLANISHIGA TA'SIRINING PSIXOLOGIK JIHATLARI

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВЛИЯНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ СРЕДЫ НА ИЗМЕНЕНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ НОРМ МОЛОДЕЖИ

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE INFLUENCE OF THE INFORMATION ENVIRONMENT ON THE CHANGE OF YOUTH SOCIAL NORMS

Vahobova O'giloy Tolibjonovna
Andijom davlat pedagogika instituti, Pedagogika va psixologiya kafedrasida o'qituvchisi

Вахобова Огилей Талибжоновна

Преподаватель кафедры педагогики и психологии Андийжанского государственного педагогического института

Vahobova O'giloy Tolibjonovna

Andijom State Pedagogical institute, teacher of the Department of pedagogy and psychology
<https://orcid.org/0009-0002-6162-0732>

Annotatsiya: maqolada yoshlarda ijtimoiy voqelikka munosabat idroki va uning interpetasiyasiga ta'sir qiluvchi ijtimoiy-psixologik omillarni aniqlash asosida ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan ibopat.

Kalit so'zlar; shaxs hulq-atvori, motivasion komponent, munosabat, adaptiv munosabat, emosional-kognitiv motivlar, stimullar, ijtimoiy-psixologik xususiyatlar.

Аннотация: в статье ставится задача разработать научно-практические предложения и рекомендации, основанные на выявлении социально-психологических факторов, влияющих на восприятие молодежью отношения к социальной действительности и ее интерпретации.

Ключевые слова: личность, мотивационный компонент, установка, адаптационная установка, эмоционально-познавательные мотивы, стимулы, социально-психологические характеристики.

Abstract: the article aims to develop scientific and practical proposals and recommendations based on the identification of socio-psychological factors affecting the perception of young people's attitude to social reality and its interpretation.

Key words: personality, motivational component, attitude, adaptive attitude, emotional-cognitive motives, stimuli, social-psychological characteristics.

Kirish. Yoshlarning ijtimoiy xulq-atvor normalarini belgilaydigan shaxsiy xarakter xususiyatlari tizimli ravishda tashkil etilgan fazilatlar tizimiga asoslanadi. Eriksonning psixo-ijtimoiy rivojlanish bosqichlarining nazariyasiga ko'ra, 20-25 yosh oralig'ida, o'smirlik, o'spirinlik va kata yoshlik oralig'ida joylashgan insonning hayot yo'li yoshlik davri deb ataladi. Yoshlikda dunyo og'ir ijtimoiy mas'uliyat bilan to'la boshlaydi, ixtiyoriy ijtimoiy normalar, azob-uqubatlardan, sevgi azoblari vaqti keladi.

Hayotni tushunish yanada realistik, ijtimoiy normalar esa pragmatik bo'ladi. Yoshlarning ijtimoiy o'zini o'zi anglashi jadallashadi. Eriksonning fikricha, yoshlik kattalar mustaqil hayotining rasmiy boshlanishini belgilaydi. Bu yoshda odamlar an'anaviy ravishda yaqin munosabatlarni saqlab qolishga, o'zlarini yo'qotishdan qo'rqmasdan qarama-qarshi jinsdagi shaxsning Menligi bilan birlashishga intilishadi. Ushbu bosqichning xavfi yaqinlikka olib keladigan aloqalar va vaziyatlardan qochishdir.

So'nggi yillarda yosh avlodning xulq-atvoridagi umumiy bog'liqlik va qonuniyatlarning xilma-xilligini o'rganishga, yoshlarni jamiyat taraqqiyotining to'la huquqli sub'ekti sifatida ko'rib chiqishga yaxlit yondashuv zarurati paydo bo'lmoqda. Yoshlarning jamiyatdagi va tarixiy rivojlanish jarayoni tarkibidagi holatining asosiy ijtimoiy-psixologik ko'rsatkichlari ularning qadriyat yo'nalishlari, ijtimoiy normalari va munosabatlardir. Ular ong tipini, faoliyat xarakterini, muammolarning o'ziga xos xususiyatlarini, ehtiyojlarini, qiziqishlarini, yoshlarning umidlarini, xulq-atvorlarning tipik modellarini belgilaydi. Kelajakni tanlash, uni rejalashtirish yoshlikning o'ziga xos xususiyatidir. Rivojlanish psixologiyasida yoshlik barqaror qadriyatlar tizimini shakllantirish, o'z-o'zini anglash va shaxsning ijtimoiy mavqecini shakllantirish davri sifatida tavsiflanadi. Yosh odamning ongi o'ziga xos sezgirlikka, katta ma'lumot oqimini qayta ishlash va o'zlashtirish qobiliyatiga ega. Bu davrda tanqidiy fikrlash rivojlanadi, turli hodisalarga o'z bahosini berish istagi, dalillarni izlash, o'ziga xos echim. Shu bilan birga, bu yoshda avvalgi yoshga xos bo'lgan ba'zi munosabatlar va stereotiplar saqlanib qolgan. Buning sababi shundaki, faol qadriyat-ijodiy faoliyat davri yosh shaxsda amaliy, ijodiy faoliyatning cheklangan tabiatiga, ijtimoiy munosabatlar tizimiga to'liq jalb qilinmaganligiga duch keladi. Demak, yoshlarning xulq-

atvorida qarama-qarshi xususiyat va fazilatlarining hayratlanarli kombinatsiyasi mavjud: muloqot qilish va tashqi dunyodan ajralib chiqish istagi; identifikatsiya qilish va izolyatsiya qilish istagi; umume'tirof etilgan normalarga taqlid qilish va inkor etish; muvofiqlik va negativizm. Yoshlar ongining beqarorligi va nomuvofiqligi xulq-atvor va shaxs faoliyatining ko'plab shakllariga ta'sir qiladi [1].

Yoshlar dunyoqarashining o'ziga xos xususiyati bir qator ob'ektiv holatlar bilan belgilanadi. Zamonaviy sharoitda shaxsning ijtimoiylashuv jarayoni murakkablashdi va shunga mos ravishda uning ijtimoiy etukligi mezonlari ham turli ko'rinish oldi. Ular nafaqat uning mustaqil mehnat hayotiga kirishi, balki o'qishni tugatganligi, kasb-hunar egallashi, real siyosiy va fuqarolik huquqlari, ota-onasidan moddiy mustaqillik bilan ham belgilana boshlandi.

Yoshlarning kattalarning ijtimoiy rollari tizimini o'zlashtirishi ham qarama-qarshidir. Yosh bir faoliyat sohasida mas'uliyatli va jiddiy bo'lishi va shu bilan birga boshqa sohada o'zini o'smir kabi his qilishi va tutishi mumkin. Yoshlarning ijtimoiy etukligining shakllanishi ko'plab nisbatan mustaqil, muhim omillar - oilalar, maktablar, mehnat jamoalari, ommaviy axborot vositalari, Internet, yoshlar tashkilotlari va stixiyali guruhlar ta'siri ostida sodir bo'ladi. Sotsializatsiya institutlari va mexanizmlarining ko'pligi qat'iy ierarxik tizimni anglatmaydi, ularning har biri shaxsning rivojlanishida o'ziga xos funktsiyalarni bajaradi [2]. Ijtimoiy etuklik - bu shaxsning asosiy ijtimoiy-psixologik fazilatlarini anglash va faoliyatida amalga oshirishning yaxlitligi. Shuningdek, siz shaxsning o'z salohiyatiga bo'lgan munosabatini hisobga olishingiz kerak.

Tadqiqotning bu darajasida insonning qachon o'z qarashlari va munosabatlari borligini, unga qanday talab va baholar xosligini kuzatish mumkin. Yoshlar tarbiyasidagi ko'plab xatolar, ehtimol, har bir insonning kasbiy tayyorgarlik, ma'naviy-axloqiy bardosh, qonunga rioya qilish kabi shaxsiy masalalarni hal qilishga intilishi, asosiy narsani: murakkab muammolar ustida mustaqil fikr yurita olish qobiliyatini shakllantirmagani bilan belgilanadi. Umuminsoniy qadriyatlarga e'tibor qaratgan holda zamonaviy hayot va harakat. Zamonaviy yosh o'ttiz yil oldingi tengdoshlariga qaraganda, kasb tanlashda, xatti-harakatlarda, fikrlash uslubida ko'proq erkinlikka ega. Uning so'rovlari va da'volari darajasi maksimalizm bilan tavsiflanadi, bu ko'pincha uning qobiliyatlari bilan bog'liq emas, bu ko'plab rejalarning bajarilmasligiga olib keladi. Yoshlar uchun kelajak kasbini tanlash ko'p jihatdan hayotning mazmuni bilan bog'liq[3]. Bu shaxsning yo'nalishining mafkuraviy muammosi, shuning uchun kattalarning kasbga yo'naltirish bo'yicha barcha urinishlari, toki yosh o'zini o'zi anglamaguncha, ongli va ongsiz istaklarini amalga oshirmaguncha samarasiz bo'ladi.

Metodlar. Biz tadqiqotimiz metodologik asosi sifatida E. Dyurkgeym, G. Spenser, G. Simmel, F. Tennis, M. Veber, T. Parsonslarni ijtimoiy xulq-atvorning tabiatini o'rganish uchun «ijtimoiy faoliyat», Ch.X. Kuli, J. G. Mead, V. I. Tomas, F. Znanieckilarning sub'ekt-sub'ekt yondashuvi, L.S. Vygotskiy, A.N. Leontiev, S.L. Rubinshteyn, G.M. Andreeva, A.V. Petrovskiylarning interaksionizm, shu jumladan namoyishkorlik, o'zini namoyon qilish fenomenini o'rganishning nazariy jihatlari va E.Eriksonning psixo-ijtimoiy rivojlanish nazariyalarida keltirilgan dalillaridan foydalandik.

Axborot muhitida ommaviy aloqa vositasi sifatida internet quyidagi o'ziga xos xususiyatlarga ega:

markaziy lashtirilgan tashkiliy tuzilmaning yo'qligi;

axborotni tarqatishning yuqori tezligi;

axborotni tarqatish tarmoq usulida amalga oshiriladi, olomonning ta'sir mexanizmiga o'xshash xususiyatlarga ega (mish-mishlarning tarqalishi, nazoratsizlik, «tasodifiy muhit»)

muloqotning yuqori interaktivligi: real vaqt rejimida tinglovchilar bilan to'g'ridan-to'g'ri muloqotga kirishish va fikr-mulohazalarni qabul qilish, shuningdek, auditoriyaning bir-biri bilan aloqasi (forumda muhokama).

I.N.Rozinaning ta'kidlashicha kompyuter vositachiligidagi aloqa inson va kompyuterlarning o'zaro ta'siridan farq qiladi. Internet aloqalarini aniqlashga yondashuvlarda va tarmoqdagi shaxsning kommunikativ harakatlarini tavsiflashda, hatto ushbu sohadagi asosiy tushunchalar uchun ham terminologiyani tanlashda bir xillik yo'q.

Axborot muhitida ma'lumotlar turli shakllarda uzatilishi mumkin:

ovozli - internet-telefoniya, musiqa saytlari;

video - videokonferentsiyalar, video chat, reklama;

matnli xabarlar

- lahzali(tezkor) -internet peyjerlari (ICQ, IRQ, Jabber), mikrobloglar va ijtimoiy tarmoqlar (Tik-tok, Youtube, Vkontakte, Twitter, Facebook, Instagram va boshqalar), chatlar,

messenjerlar;

- tezkor bo'lmagan - forumlar, maqolalar, bloglar

- hujjatlar, fayllar - turli fayllar uchun internet hosting, foto va video hosting.

Axborot muhiti internet orqali aloqa turli xil elektron qurilmalarda amalga oshirilishi mumkin: kompyuterlar, smartfonlar, planshetlar, telefonlar, netbuklar, noutbuklar.

Axborot muhitida internet aloqalari turli funktsiyalarni bajaradi, masalan:

- muloqot, tanishish;

-ta'lim;

- biznes aloqalari;
- dam olish;
- axborotni qabul qilish.

Internet-muloqotning yaqqol ko'zga ko'ringan xususiyatlari nafaqat turli intizom yo'nalishlari bo'yicha tadqiqotlarning jadal rivojlanishiga, balki so'nggi o'n yilliklarda kompyuter aloqasi nutq va diskursiv amaliyotning alohida turi sifatida ajralib turishiga olib keldi. Kompyuter matnlarini ko'rish va tanlash har daqiqada millionlab foydalanuvchilar tomonidan brauzerlar yordamida amalga oshiriladi (ingliz tilida ko'rish uchun - «ko'rib chiqish»).

Tarkibiga ko'ra turli xil ma'lumotlarning har bir turi (ilmiy-tadqiqot, o'quv-tarbiyaviy, transport, moliyaviy, iqtisodiy, sanoat, boshqaruv, tibbiy, ekologik, huquqiy va boshqa turlari) o'zining maxsus texnologiyalari, semantik qadriyatlar va normalari axloqiy mezonlarga, aniqligi, mantiqiyliigi, matnning qabul qiluvchi tomonidan idrok etilishining qulayligi uchun samarali.[4].

Internet nafaqat barcha turdagi ma'lumotlarning bitmas-tuganmas manbai, texnologiya dvigateli, balki eng innovatsion aloqa vositasi, targ'ibot, reklama va PR uchun vositadir. Internetda axborot tarqatish tezligi va arzonligi ortib bormoqda (pochtaga qaraganda o'rtacha 700 marta tezroq va 335 marta arzon), aloqa chegaralari uzoqlashmoqda, fikrlar plyuralizmi hamma joyda tarqalmoqda.

E. Reid virtual identifikatsiyaga ta'sir qiluvchi elektron aloqaning uchta asosiy xususiyatini beradi: anonimlik, masofa va moslashuvchanlik. Virtual makonda foydalanuvchining o'zi o'z shaxsini belgilaydi. Virtual makon boshqaruv va o'zini o'zgartirish uchun juda qulay [5].

Umumiy holatda axborot muhitini internet tarmog'i sifatida tadqiq etish orqali uning to'rt xususiyati ajralib chiqadi:

1. Anonimlik- Ko'pincha, foydalanuvchi o'zining virtual suhbatdoshi haqida hech qanday tasavvurga ega emas yoki ijtimoiy tarmoqqa joylashtirish uchun zarur deb hisoblagan buzilgan ma'lumotlarga ega. Bu o'zini o'zi bepul taqdim etish imkoniyatiga olib keladi, foydalanuvchi boshqa ijtimoiy maqomni sinab ko'rishi mumkin. Virtual makonda o'zini namoyon qilish bilan eksperiment o'tkazish insonga yangi tajriba beradi, bu ko'pincha ijtimoiy tarmoqlar foydalanuvchisi uchun asosiy hisoblanadi.

2. Jismoniy ifodalanmaslik – Axborot makonida anonimlikni hisobga olgan holda, odam suhbatdoshning tashqi ko'rinishini ko'rmaydi, agar bu aloqa video chat orqali bo'lmasa, bu sherikning qiyofasini to'ldirishga olib keladi. Internet aloqalari optik-kinetik belgilar tizimini o'z ichiga olmaydi (imo-ishoralar, yuz ifodalari, pantomimikalar). Ijtimoiy tarmoqlarda kommunikatorlar turli xil rasmlar, kulgichlardan faol foydalanadilar, ular matnli xabarlarini emotsionallik (kompensator virtual emotsionallik) bilan to'ldiradi, lekin og'zaki bo'lmagan muloqotni almashtirmaydi, chunki kulgichlarni qo'shish boshqariladigan harakatdir va suhbatdoshning haqiqiy kayfiyatini yashirishi mumkin. Virtual muloqotda estetik yoqimsizlik, noto'g'ri talaffuz, maqomdagi farq, yosh yoki jinsdagi farqlar kabi ko'plab aloqa to'siqlari olib tashlanadi. Suhbatdosh haqida etarli ma'lumot yo'qligi sababli, stereotiplash, aniqlash, aks ettirish mexanizmlari ham o'zini faol ravishda namoyon qiladi; kerakli fazilatlar aloqa sherigiga beriladi, bu esa shaxsan uchrashganda ko'proq umidsizlikka olib kelishi mumkin.

3. Tartibga solinmagan xulq-atvorlar - Loyiha tarmog'i guruhlarini ofislar, ichki ierarxiya va byurokratiya, aniq qoidalar mavjud bo'lmagan tuzilmani qurdilar. Tarmoq matnining stilistik interaktivligi uning jamoatchilik sub'ektivligida namoyon bo'lib, qasddan o'zini o'zi taqdim etishda, so'zlardan foydalanishda (tillar va uslublarni aralashtirish), jarangli frazeologiyada namoyon bo'ladi. Oshkorlik paroksizmi va sub'ektivlik portlashining uyg'unligi individual ongsiz instinktlar va kollektiv psixikaning arxetiplari o'rtasidagi yuqori hissiy aloqaga imkon beradi. Ijtimoiy subyektivlik, inson qonun-qoidalar, bo'ysunish va odob-axloqni hisobga olmasdan gapirganda va harakat qilganda, o'z niyatiga ergashganda, dunyoni shaxsiy manfaatlar nuqtai nazaridan ko'rib, vaziyatga bevosita ta'sirini his qilganda universal evristik uslubga aylanadi. U osongina aloqa o'rnatishi, ularni uzishi yoki izohsiz e'tiborsiz qoldirishi, haqiqiy hayotda o'zi uchun odatiy bo'lmagan g'ayritabiiy xatti-harakatlarni namoyon qilishi mumkin.

4. Muloqot jarayonida psixologik va ijtimoiy xavfni kamaytirish - Jazosizlik va anonimlik tufayli odam ijtimoiy tarmoqlarda so'z va bayonotlar erkinligiga ega bo'ladi. Foydalanuvchini shaxsiy salbiy baholash xavfi minimal bo'lib, bu qo'pol sharhlar, invektiv va qo'pol lug'at, trolling (mojarolarni qo'zg'atish uchun ijtimoiy tarmoqlarda provokatsiyalar va bezorilik) bilan namoyon bo'ladi. Internet maydoni bir qator qarama-qarshi xususiyatlarga ega: ommaviy xarakter, imkoniyatlar tengligi (masalan, ommaviy Wi-Fi), anonimlik, psixologik ozodlik bilan birga; raqobat bilan birga o'zaro ta'sir [6] Ijtimoiy kommunikatsiya - bu odamlarning o'zaro ta'siri belgisi sifatida bir-biriga murojaat qilish, sub'ektiv tajribani uzatish, axborot almashish jarayoni [7].

M.Kagan ijtimoiy muloqotni ta'lim, kasbiy va o'yin bilan bir qatorda asosiy faoliyat turlaridan biri sifatida belgilaydi. Ijtimoiy aloqalar insonning turli ehtiyojlarini qondiradi va unga butun hayoti davomida hamroh bo'ladi - xavfsizlikka bo'lgan ehtiyoj, guruhga mansublik va tan olinishi, muvaffaqiyatga erishish va o'zini o'zi anglash zarurati.

Axborot muhitidagi yoshlarning internet kommunikatsiyasida quyidagi maqsadlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

-instrumental maqsadlar - kommunikator qabul qiluvchining yordami bilan ma'lum bir narsa, xizmat va hokazolarni olishni xohlaydi. Uchrashuvga yozilish, xarid qilish, chipta sotib olish, davlat xizmatidan foydalanish va boshqalar shaxsiy ishtirokisiz internet aloqalari yordamida amalga oshirilishi mumkin.

- munosabatlar bilan bog'liq maqsadlar - kommunikatorlar o'rtasidagi munosabatlarni shakllantirish, saqlash yoki yo'q qilish. Ko'plab tanishuv saytlari va turli xil lahzali xabar almashish dasturlari (messenjerlar) mavjud bo'lib, ular yordamida hududiy va vaqt cheklovlarisiz shaxslararo munosabatlarni saqlab qolish oson.

- o'z-o'zini anglash bilan bog'liq maqsadlar (Men konsepsiyasi) - o'zlari haqida ma'lum bir g'oyani shakllantirish, o'z-o'zini hurmat qilishni o'zgartirish va saqlash. Internet muhiti orqali o'ziga xoslik va barqaror o'zini o'zi kontsepsiyasini topish muammosi [8].

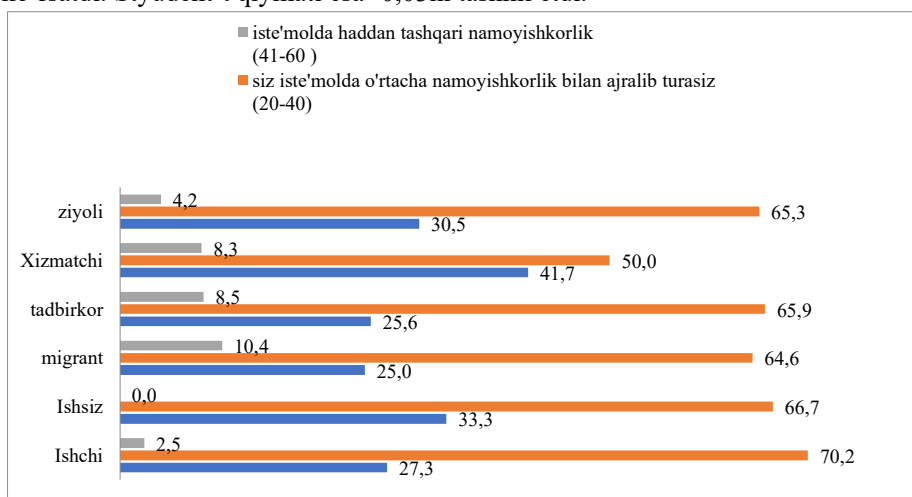
Axborot muhitida Internet-kommunikatsiyalar yordamida zamonaviy yoshlar, ayniqsa, texnologik jihatdan rivojlangan jamiyatda turli muammolar va maqsadlarni hal qilishi mumkin. Qoidaga ko'ra, ko'pchilik axborot muhitidagi aloqa harakatlari ko'p funktsiyali bo'lib, odam bir vaqtning o'zida bir nechta maqsadlarni ko'zlab, ular o'rtasida ierarxiya qurishi mumkin.

Natijalar. Qishloq hududida istiqomat qiluvchi yoshlar shahar hududida istiqomat qiluvchi yoshlardan "o'rtacha" (67,5>62,7) va "yuqori" (5,4>4,5) ko'rsatgichlarda ko'proq ballar yig'ishgan bo'lsa, "quyi" (27,1<32,7) toifada pastroq ballar yig'ishga muvaffaq bo'ldilar.

Posipanova Olga Sergeyevnaning “Namoyishkorona e`tiborga moyillik” sòrovnomasi hudud toifasidagi natijalari.

	n	O`rtacha	Dispersiya	t
Qishloq	158	23,40	106,66	-1,01
Shahar	440	24,29	84,97	

Natijalar tahlili shuni ko`rsatdiki qishloq hududidagi talabalarda demonstrativ ijtimoiy normalar shahar hududidagilari bilan o`rtacha arifmetik qiymatda sezilarli farqlar aniqlanmadi.(qishloq o`rtacha 24,8, shahar 24,9  $p \leq 0.05$ ). Har ikkila hudud vakillarida dispersiyalar ko`rsatkichi qishloq yoshlarida 79,9, shahar 96,6 qiymatni ko`rsatdi. Student-t qiymati esa -0,03ni tashkil etdi.

1-rasm. Responentlarning ijtimoiy kelib chiqishi bo'yicha uch toifadagi ko'rsatkichlari natijalari.

Sinaluvchi talaba-yoshlarning oilaviy kelib chiqishi bo'yicha uch toifaga ajralib chiqish xususiyatlari foiz ko`rinishda o`rganilganda: Ziyolilar oilasida voyaga yetganlar ballari “yuqori”- 4,2. “o`rtacha”-65,3. “quyi”-30,5. Davlat xizmatchisi oilasida voyaga yetganlar ballari “yuqori”- 8,3. “o`rtacha”-50,0. “quyi”-41,7. Tadbirkorlar oilasida voyaga yetganlar ballari “yuqori”- 8,5. “o`rtacha”-65,9. “quyi”-25,6. Migrant oilasida voyaga yetganlar ballari “yuqori”- 10,4. “o`rtacha”-64,6. “quyi”-25,0. Ishsiz oilasida voyaga yetganlar ballari “yuqori”- 0,0. “o`rtacha”-66,7. “quyi”-33,3. Ishchi oilasida voyaga yetganlar ballari “yuqori”- 2,5. “o`rtacha”-70,2. “quyi”-27,3 ko`rsatkichlarda ifodalandi.

Uchinchi bosqichda talaba-yoshlarni ijtimoiy normalari shakllanishiga axborot muhitini ta'sirini aniqlash imkoniyatini ortirish maqsadida R. Lazarus va S.Folkmaning “Xulq-atvorning hayotiy qiyinchiliklarga bardoshlilik” metodikasi tanlab olindi. Metodika mualliflarining fikriga ko`ra, hayot qiyinchiliklariga dosh berish - bu shaxsning o`ziga xos tashqi va (yoki) ichki talablarini boshqarish uchun doimiy o`zgaruvchan bilim va xulq-atvor harakatlari, uning resurslarini sinovdan o`tkazish yoki undan chiqib ketish sifatida baholanadi. Salbiy hayotiy vaziyatlarni engish vazifasi - bu qiyinchiliklarni engish yoki ularning salbiy oqibatlarini kamaytirish yoki bu qiyinchiliklardan qochish yoki ularga chidashda namoyon bo`ladi. Bir vaziyatda samarali bo`lgan normalar boshqa vaziyatda samarasiz va hatto zararli bo`lishi mumkin.

Shu bilan birga, ushbu vaziyatlarning xususiyatlaridan qat'i nazar, nisbatan stressli vaziyatlarga moslashishga yordam beradigan bir qator psixo-ijtimoiy omillar mavjud. Bularga moslashuvchan individual-tipologik (asosan, kognitiv uslub) xususiyatlar to`plami (masalan, yengish qobiliyati, nekbinlik, o`zini o`zi qadrlash, ichki nazorat markazi, chidamlilik va boshqalar), shuningdek, ijtimoiy munosabat xususiyatlari va ijtimoiy qo`llab-quvvatlashning yetarliligi.

Sinaluvchi-responentlarga mualliflar tomonidan taklif etilgan qiyin hayotiy vaziyatdagi shaxs hulq-atvor normasiga oid 50 ta hukmlar taklif etiladi. Ishtirokchi o`zida taklif etilayotgan hulq-atvor normasining qanchalik tez-tez namoyon bo`lishini baholanishi kerak. Tasdiqlar to`rt ko`rinishda bo`lib: hech qachon – 0 ball, kam hollarda – 1 ball, ba`zida – 2 ball, tez-tez – 3 ball bilan baholanadi.

R.Lazarus va S.Folkmaning "Xulq-atvorning hayotiy qiyinchilklarga bardoshlilik" so'rovnoma natijalari (Pirson-r korrelyasiya)

	Qarama-qarshilik bilan kurashish	Masofa saqlash	O'z-o'zini nazorat qilish	Ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni so'rash	Mas'uliyatni qabul qilish	Munosabatlardan qochish	Muammoni hal qilishni rejalashtirish
Qarama-qarshilik bilan kurashish	1						
Masofa saqlash	0,34***	1					
O'z-o'zini nazorat qilish	0,17**	0,45***	1				
Ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni so'rash	0,27***	0,33***	0,36***	1			
Mas'uliyatni qabul qilish	0,19***	0,29***	0,28***	0,36***	1		
Munosabatlardan qochish	0,32***	0,22***	0,15**	0,2***	0,29***	1	
Muammoni hal qilishni rejalashtirish	0,18***	0,23***	0,38***	0,2***	0,32***	0,18***	1
Ijobiy qayta baholash	0,31***	0,31***	0,42***	0,25***	0,3***	0,22***	0,4***

Yuqoridagi jadvaldan ko'rishimiz mumkinki, xulq-atvorda hosil bo'lgan ijtimoiy normalar sakkizta shkala bo'yicha tahlili ko'zdan kechirilganda, shunday natijalar olindi. Yoshlarda "qarama-qarshiliklar bilan kurashish" normasi boshqa normalarga ijobiy korrelyasiya kuzatilmadi.

"Ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni so'rash" shkalasi qolgan shkaladagi tasdiqlar bilan ijobiy ma'noda bog'liq ekanligini kuzatish mumkin bo'ldi.

"O'z-o'zini nazorat qilish", "Ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni so'rash", "Masofa saqlash", "Mas'uliyatni qabul qilish" shkalalari ham o'zaro ijobiy korrelyasiyani kuzatish imkonini berdi.

3-jadval

R.Lazarus va S.Folkmaning "Xulq-atvorning hayotiy qiyinchilklarga bardoshlilik" so'rovnoma natijalari jins ko'rsatkichlari bo'yicha

	Jins	N	O'rtacha	Dispersiya	t
Qarama-qarshilik bilan kurashish	Erkak	52	9,52	8,88	-1,72
	Ayol	390	10,35	10,87	
Masofa saqlash	Erkak	52	10,90	9,89	-1,92
	Ayol	390	11,75	8,85	
O'z-o'zini nazorat qilish	Erkak	52	14,13	17,14	-0,8
	Ayol	390	14,54	12,36	
Ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni so'rash	Erkak	52	11,10	10,68	-0,71
	Ayol	390	11,43	9,61	
Mas'uliyatni qabul qilish	Erkak	52	8,19	8,24	-2,06*
	Ayol	390	9,13	9,60	
Munosabatlardan qochish	Erkak	52	11,42	17,27	-2,44*
	Ayol	390	12,84	15,24	
Muammoni hal qilishni rejalashtirish	Erkak	52	12,42	11,97	-0,53
	Ayol	390	12,66	9,02	
Ijobiy qayta baholash	Erkak	52	13,15	21,00	-2,24*
	Ayol	390	14,43	14,00	

"Qarama-qarshilik bilan kurashish" erkalarda o'rtacha 9,52, dispersiya 8,88, ayollarda o'rtacha 10,35, dispersiya 10,87 statistik ahamiyatli farqlarni hosil qildi.

"Masofa saqlash" erkaklarda o'rtacha 10,90, dispersiya 9,89, ayollarda o'rtacha 11,75, dispersiya 8,85 statistik ahamiyatli farqlarni hosil qildi. Bu esa o'z navbatida ayollar masofa saqlashga nisbatan erkaklardan ko'proq intilishlarini ko'rsatib berdi.

"O'z-o'zini nazorat qilish" erkaklarda o'rtacha 14,13, dispersiya 17,14, ayollarda o'rtacha 14,54, dispersiya 12,36 sezilarli statistik ahamiyatli farqlar kuzatilmadi.

"Ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni so'rash" erkaklarda o'rtacha 11,10, dispersiya 10,68, ayollarda o'rtacha

11,43, dispersiya 9,61 sezilarli statistik ahamiyatli farqlar kuzatilmadi.

“Munosabatlardan qochish” erkaklarda o'rtacha 11,42, dispersiya 17,27, ayollarda o'rtacha 12,84, dispersiya 15,24 sezilarli statistik ahamiyatli farqlar kuzatildi. Erkaklar ayollarga nisbatan munosabatlardan qochishga moyilligi ifodalandi.

“Mas'uliyatni qabul qilish” erkaklarda o'rtacha 8,19, dispersiya 8,24, ayollarda o'rtacha 9,13, dispersiya 9,60 sezilarli statistik ahamiyatli farqlar kuzatildi. “muammoni hal qilishni rejalashtirish” erkaklarda o'rtacha 12,84, dispersiya 11,97, ayollarda o'rtacha 12,66, dispersiya 9,02 sezilarli statistik ahamiyatli farqlar kuzatilmadi. “Ijobiy qayta baholash” erkaklarda o'rtacha 13,15, dispersiya 21,00, ayollarda o'rtacha 14,43, dispersiya 14,00 sezilarli statistik ahamiyatli farqlar kuzatildi.

Xulosa va tavsiyalar. Talaba-yoshlarning axborot muhitida ijtimoiy normalari shakllanishi faktorlarini tadqiq etish orqali quyidagi xulosalargakelindi.

1. Bugungi kunda jamiyatda internet kommunikasiyalarining tezkor ravishda tarqalishi barcha darajalarda faol muhokama qilinmoqda. Bu soha psixologlar, shifokorlar, filologlar, sotsiologlar, harbiylar, faylasuflar, siyosatshunoslar, dasturchilar va boshqa axborot texnologiyalari mutaxassislarini qiziqitirmoqda. Internet kommunikasiyasi deyarli barcha zamonaviy davlatlarda ijtimoiy realikka aylandi va amaliy ijtimoiy-psixologik tadqiqotlarning yangi yo'nalishlarini belgilab bermoqda.

2. Axborot muhiti yoshlarning bo'sh vaqtlarini tobora ko'proq to'ldirib, ko'pincha jonli muloqot vaqtini siqib tashlamoqda. Hozirgi vaqtda ijtimoiy xulq-atvorning yangi modellarini targ'ib qila oladigan va real o'zaro ta'sir doirasiga integratsiyalashuvi mumkin bo'lgan juda ko'p turli xil internet tarmoqlari mavjud.

3. Axborot muhitida virtual dunyo onlayn muloqot qilish uchun ko'plab imkoniyatlar va dasturlarni taqdim etadi. Muayyan vosita va aloqa turiga bo'lgan afzallik foydalanuvchi tomonidan ularning xohish va imkoniyatlariga qarab belgilanadi. Insonlar turli xil media kanallaridan tobora ko'proq foydalanmoqda va ulardan foydalanish vaqti oshib bormoqda.

4. Shaxsning ijtimoiy xulq-atvori ob'ektning ko'p sifatliligi tufayli murakkab jarayondir. Shaxsning o'ziga xos uslubi va xulq-atvorining ijtimoiy xususiyatlari, shu bilan birga, uning tarkibida ijtimoiy sharoit va munosabatlarning umumiyliigi tufayli uni boshqalarga o'xshash qiladigan narsa mavjud. Shaxsning ijtimoiy xulq-atvori jarayonini o'rganish uning faoliyatining tipik ko'rinishlarini - turmush tarzi, xulq-atvor strategiyasi, normadan chetga chiqish va boshqalarni tahlil qilishga yo'naltiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Кон И.С. Психология ранней юности / И.С. Кон.- М., 2017.
2. Кон И.С. В поисках себя: личность и ее самосознание. – Москва.: Политиздат. 1994. -335 с.
3. Z.Nishanova, Z.Qurbonova, S.Abdiev. Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya. TAFAKKUR BO'STONI, 2011. -8b
4. Жохова Н.Н. Влияние социальных сетей на современное общество / Н.Н.Жохова, Л.А.Жохова
5. Rotter J. Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 1975. 43, 56–67
6. Белинская Е.П. Современные исследования виртуальной коммуникации: проблемы, гипотезы, результаты / Е.П. Белинская, А.Е. Жичкина // Образование и информационная культура. - М., 2000. - С. 395-428
7. Болотова А.К., Жуков Ю.М. Психология коммуникаций [Текст] : моногр. А.К. Болотова, Ю.М. Жуков; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». - М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. - 495 с
8. Жичкина А.Е. Взаимосвязь идентичности и поведения в Интернете пользователей юношеского возраста: дис. Канд. психол. наук: 19.00.05 / А.Е. Жичкина. - М., 2001. - 199 с.

SHARQ MUTAFAKKIRLARI ASARLARIDA OILAVIY MUNOSABATLAR VA NIKOH MASALALARINING PSIXOLOGIK TALQINI

Xudoyqulova Nazokat Rajab qizi

Yoshlar muammolarini o'rganish va istiqbolli kadrlar tayyorlash instituti «Ijtimoiy psixologiya. Etnopsixologiya» yonalishi 1-bosqich tayanch doktoranti

Annotasiya. Mazkur maqolada sharq mutafakkirlari asarlaridagi nikoh, oila masalalari va undagi shaxslararo munosabatlar madaniyati, erkak bilan ayol munosabati, insoniy fazilatlarining shakllanishi haqidagi fikrlar yoritilgan. Shuningdek, oilaning iqtisodiy jihatdan to'kisligini ta'minlovchi omillar, oila boshining ayoliga va farzandlariga munosabati, ya'ni, xushmuomalali, to'g'ri so'z bo'lishi uning farovonligi va barqarorligini ta'minlovchi muhim omillar ekanligi bayon etilgan.

Kalit so'zlar: oila, nikoh, tenglik, oilaviy munosabatlar, mehr-muruvvat, oila g'ururi, sabr, hayo, qadr-qimmat, iffat, pokizalik, sobitqadamlilik